

УДК 94:329.05(477)

КИЗИМЕНКО
Ірина Олексіївна,
доцент кафедри філософських та
соціальних наук
Київського національного
торговельно-економічного
університету,
(м. Київ)

ІСТОРІОГРАФІЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ

Визначено та проаналізовано наукові дослідження діяльності українських політичних партій, розглянуто спробу їх класифікації, а також становлення та розвиток політичної та партійної системи. Охарактеризовано наукові підходи і проаналізовано вітчизняну історіографію питання формування багатопартійності в Україні в 90-х роках ХХ століття.

Определенны и проанализированы научные исследования деятельности украинских политических партий, рассмотрена попытка их классификации, а также становление и развитие политической и партийной системы. Охарактеризованы научные подходы и проанализирована отечественная историография вопроса формирования многопартийности в Украине в 90-х годах ХХ века.

Certainly and scientific researches of activity of Ukrainian political parties are analysed, the attempt of their classification, and also becoming and development of the political and party system, is considered. Scientific approaches are described and analysed domestic historiography of question of forming of multi-party in Ukraine in 90th of XX age.

Ліквідація монополії КПРС – КПУ на політичну владу і поява нових партій, рухів та політичних об'єднань зумовили чималий інтерес вітчизняних дослідників до проблеми багатопартійності в Україні. Праці, в яких досліджується конкретно «історичний хід перетворень у сфері організації державної влади в Україні в 1989 – 1996 рр., належать перу Ф. Рудича, С. Рябова, Л. Кривенко, С. Назаренка, В. Кампа, Д. Ковачева, О. Соскіна [1; 2; 3;

4; 5; 6; 7]. Ці автори порушують проблеми формування окремих компонентів організації державної влади в Україні, найважливішими серед яких є перетворення України на президентсько-парламентську республіку, реформування українського парламенту, оформлення сучасного територіального устрою України. Але з-поміж опублікованих праць немає жодної, де хоча б ставилося завдання проаналізувати хід державного будівництва в Україні.

В працях про історію сучасної багатопартійності в Україні коло проблем, які розглядають автори, вельми широке, містить аналіз і внутрішньопартійної роботи, життя та різноманітної партійної діяльності. Важливо зупинитися на історіографічному аналізі ряду проблем даного напрямку дослідження, передусім на загальній характеристиці, класифікації сучасних політичних партій України.

Спробою застосування порівняльного методу при характеристиці програмних документів політичних партій України відзначається дослідження, проведене провідними спеціалістами В. Кременем та Є. Базовкіним [8]. У ньому на основі соціологічних даних аналізується місце і роль політичних партій у політичній системі суспільства, робиться їх класифікація, характеризуються суб'єктивні передумови багатопартійності. Дана проблема розглядається у монографії К.Ю. Богомаза. [9].

На шляху становлення незалежності Української держави підґрунтям для вивчення багатопартійності в Україні у 90-х роках стала робота А.Г. Слюсаренка та М.В. Томенка «Нові політичні партії України» [10]. В довіднику автори подають загальну характеристику найбільш впливових новостворених партійних інститутів республіки, їх програм, статутних положень. Класифікуючи політичні партії, автори розміщують їх зліва направо: Марксистська партія, Комуністична партія України, демократична партія України, Партія демократичного відродження України, Соціал-демократична партія України, Українська націонал-демократична партія, Українська республіканська партія, Українська християнська демократична партія [10].

Автори також виділяють основні напрями політичних партій: федералісти, конфедералісти, самостійники, ліберали, соціал-демократи, комуністи.

У 1991 р. Інститут політичних досліджень видає невеликим тиражем збірник «Сучасні політичні партії України» [11, с. 25], який продовжує характеризувати новостворені партії незалежної України.

Першу спробу класифікації утворення політичних партій зробив О.В.Гарань [12]. У статті до збірника програмних документів нових політичних партій «Україна багатопартійна» він аналізує проблеми та перспективи становлення багатопартійності в Україні, акцентуючи увагу на діяльності нових партій, у тому числі тих, які перебували у процесі організаційного становлення. Однак, слід зазначити, що О.В. Гарань характеризував розподіл політичних сил в Україні саме на першому етапі багатопартійності, коли нові політичні партії були ще слабкими як організаційно, так і матеріально, і не могли конкурувати з Компартією України. Тому за основу своєї періодизації він узяв процес становлення Народного руху України, головній опозиційній силі офіційної влади. Виходячи з принципу історизму, запропонована автором класифікація політичних партій, на "нашу думку, є цілком слушною, однак потребує уточнень та доповнень, особливо після кардинальних змін другої половини 90-х років у структурі політичних сил України. До згаданого збірника увійшли систематизовані програмні документи (програми та статuti) 13-ти політичних партій України та деяких непартійних об'єднань, одночасно укладачами було проаналізовано історію формування багатопартійності в Україні.

Заслужують на увагу роботи О.В. Гараня «Від створення руху до багатопартійності» [13] та «Убити дракона. З історії руху та нових партій України» [14, с. 197], в яких автор поставив за мету простежити процес становлення Народного руху України, його вплив на розвиток національної самосвідомості в умовах демократичних перетворень. Висвітлюються питання політичного протистояння Компартії України та Руху у боротьбі за реальну владу. Автор підкреслює, що ведеться боротьба за лідерство серед нових партій, яка загрожує розколом нових демократичних формувань.

Після десятиліть панування однопартійної системи дух свободи та демократії охопив різні політичні сили, в країні за відносно короткий проміжок часу (1991-1994 рр.) формуються нові політичні партії, що активно висвітлювалося вітчизняними науковцями. З'являються журнальні статті, в яких вчені досліджують розвиток багатопартійності та аналізують діяльність суспільно-політичного руху в Україні. Цим проблемам присвятили свої статті В. Литвин [15; 16; 17, с. 50–59; 18], Т. Кузьо [19], М. Кириченко [20].

Історія виникнення та коротка характеристика діяльності політичних партій України подана у роботі колективу авторів під редакцією В.Н. Якушика, яка побачила світ у 1996 р. [21]. Позитивним у цій роботі є те, що поряд з характеристикою ідейно-теоретичних засад та практики партій сучасної України (їх у книзі охарактеризовано понад 30) тут також висвітлюються теоретичні питання партійного будівництва, зокрема проблема суті, функцій та типів політичних партій.

Що ж стосується конкретніше проблеми класифікації політичних партій України виділимо наступне: лідер Української республіканської партії М. Горинь у 1993 р. окреслив позиції політичних сил в Україні так:

- 1) крайні ліві – на чолі з Соціалістичною партією України і близькою їй Марксистською партією, Комуністичною робітничою партією, Партією комуністів, Союзом комуністів, об'єднанням «Трудяща Україна»;
- 2) лівий центр – Соціал-ліберальний блок «Нова Україна»;
- 3) правий центр – Українська республіканська партія, Конгрес національно-демократичних сил;
- 4) центр – Рух-партія;
- 5) крайні праві – Українська національна асамблея, Український національний союз, Соціальна народна партія України, Українська консервативна республіканська партія, націоналістичне крило Руху [22, с. 8].

С. Рутар виділяє такі основні ідеологічні напрями:

1) комуністичний – Комуністична партія України, Соціалістична партія України, Селянська партія України;

2) соціальний (лівоцентристський) – Соціал-демократична партія України, Трудовий конгрес України, Українська партія солідарності і соціальної справедливості, Партія пенсіонерів України, Партія демократичного відродження України;

3) неоконсервативний (правоцентристський) – Народний Рух України, Українська республіканська партія, Українська національна консервативна партія;

4) націоналістичний (право-радикальний) – Українська національна асамблея, Українська консервативна республіканська партія, Організація українських націоналістів в Україні [23].

В. Пінч та Б. Стеблич виділяють такі ідеологічні напрями:

1) соціал-демократичний – Комуністична партія України, Соціалістична партія України, Інтернаціональний рух Донбасу, Союз комуністів України, Фронт трудящих України, «Трудова Україна», Всеукраїнська комуністична партія більшовиків;

2) центристсько-прагматичний – Партія демократичного відродження України, Соціал-демократична партія України, Партія пенсіонерів України, Українська націонал-демократична партія, Селянська партія України, Українська партія солідарності і соціальної справедливості, Партія економічного відродження країни, Конституційно-демократична партія України, Громадянський Конгрес України, Трудовий конгрес України, Партія слов'янської єдності, об'єднання «Нова Україна», Всеукраїнське об'єднання «Громада»;

3) націонал-демократичний – Демократична партія України, Українська республіканська партія, Українська християнська демократична партія, Народний Рух України, Конгрес національно-демократичних сил, Всенародний Рух України;

4) націонал-радикальний напрям – Всеукраїнське об'єднання «ДСУ», Всесвітня українська національно-радикальна партія, Конгрес українських націоналістів, Організація українських націоналістів, Соціалістична народна партія України, Українська консервативна республіканська партія, Українська національна консервативна партія, Український національний союз, Українська національна асамблея [24].

Для того щоб адекватніше зрозуміти розкладку політичних сил в Україні, А. Колодій пропонує розміщення політичних сил, відмінний від класичного варіанта [25].

Подібний підхід чітко показує наявність двох ліній політичного розмежування: «праві» – «ліві», помірковані (демократи) – екстремісти (авторитаристи), яка відображає двомірність існуючої в Україні системи політичних координат. В одній із цих систем точкою відліку виступає соціалізм, а в другій – капіталізм. Наведені класифікації політичних партій України демонструють усю складність їх типології за ідеологічною ознакою.

Є праці, присвячені аналізу діяльності окремих політичних партій України: Українська республіканська партія [26, с. 58–64; 27, с. 301–303; 28], Соціалістична партія України [29], Українська національна асамблея – Українська народна самооборона [30], Організація українських націоналістів [31]. Характеристиці так званої партії влади в Україні присвячує своє дослідження М. Рябчук [32].

Найбільш повна характеристика української багатопартійності дана у роботах В.М.Литвина «Політична арена України: дійові особи та виконавці» [33] та «Україна: політика, политики, власть: на фоні політичного портрета Л. Кравчука» [34], де поряд з багатьма питаннями політичної історії України кінця 80 – початку 90-х років аналізуються етапи становлення першої альтернативної Комуністичної партії України, політичної організації Народного руху України, описуються на основі архівних документів і матеріалів перші труднощі, з якими зіткнулося керівництво Руху наприкінці 80-х років. Автор

робить глибокий політичний аналіз, дає об'єктивну оцінку політичної історії даного періоду. Цінність праць В.М. Литвина полягає також у тому, що вони виконані на основі особистих спостережень політичної влади та політичної системи держави.

Виключно аналізу проблем багатопартійності в Україні присвячена монографія А. Білоуса «Політичні об'єднання України», яка вийшла друком у 1993 р. [35] Автор розкриває новий підхід до розгляду проблем багатопартійності, заклав методологічні засади її аналізу. В книзі автор пропонує таку класифікацію:

- 1) інтегрально-націоналістичний напрям (Українська національна асамблея, Організація українських націоналістів);
- 2) націонал-демократичний (Рух, Конгрес національно-демократичних сил);
- 3) загальнодемократичний (об'єднання «Нова Україна»);
- 4) соціалістичний (СПУ);
- 5) державно-управлінська еліта.

У 1997 р. А. Білоус видає новий посібник «Політико-правові системи: Світ і Україна» [36], в якому досліджує еволюцію, структуру, функції, стан і перспективи розвитку політико-правових інститутів: політичних партій, парламентів, урядів, судів, місцевого самоврядування, засобів масової інформації у світі і в Україні. В посібнику автор подає нову класифікацію політичних партій України за їх політичною ідеологією, яку подає у вигляді схеми, Ділить їх на лівих (Прогресивно-соціалістична партія України, КПУ, Соціалістична партія України, Селянська партія України); центристів (Партія демократичного відродження, Трудовий конгрес, об'єднання «Нова Україна»); правих (народний Рух України, Українська республіканська партія, Конгрес українських націоналістів) [36], Автор у своїй схемі використовував лише домінуючі партії України в 1997 р. (13 партій):

- 1) комунізм – Прогресивна соціалістична партія України, Комуністична партія України, Соціалістична партія України;

2) соціал-демократія – Селянська партія України, Аграрна партія України, Соціал-демократична партія України;

3) лібералізм – ліберальна партія України, Демократична партія України;

4) консерватизм – Рух, Українська республіканська партія, Конгрес українських націоналістів;

5) фашизм – Українська національна асамблея.

У 1997 р. побачив світ довідник «Абетка українського політика» [37, с. 217], упорядник і керівник авторського колективу – М. Томенко. Ця книжка є довідковим виданням, яке містить ґрунтовну інформацію про інститути державної влади та місцевого самоврядування в Україні, політичні партії та громадські організації. Зокрема, до довідника включено 38 політичних партій, подана таблиця кількісних показників легалізованих міжнародних і всеукраїнських об'єднань громадян за станом на 1 січня 1996 р. У виданні подана загальна коротка інформація та основні програмні положення політичних партій,

У 1998 р. було видано ще два довідники: «Політичні партії України», який упорядкували Г. Андрущак, Ю. Марченко, О. Тесленко [38]. У ньому охоплено всі зареєстровані за станом на зиму 1998 р. партії та виборчі блоки, а також молодіжні громадські організації, що брали участь у виборчій кампанії 1998 р. до Верховної Ради України. У довіднику вміщено інформацію про партії, блоки, організації та програмні документи. Для виборчих блоків та партій-учасниць виборчих змагань 1998 р. подаються повні тексти передвиборних платформ або їх скорочені варіанти, які друкувалися Центральною виборчою комісією.

Основу довідника складають матеріали, отримані безпосередньо від партій та виборчих штабів, які одержали однакові можливості оприлюднити відомості про себе. У довіднику також використані офіційні публікації Центр-виборчкому, публікації в пресі. В книзі надана характеристика 52 політичних партій, 9 виборчих блоків та 10 молодіжних організацій, відсутні дані про громадські об'єднання.

Збірник праць «Право вибору: політичні партії та виборчі блоки», упорядниками якого є М. Томенко, О. Проценко [39], виданий з метою широкого ознайомлення громадськості з виборчими програмами політичних партій та виборчих блоків. Збірник містить програми 30 учасників виборчого процесу, загальну інформацію про учасників парламентських виборів, представлено 9 виборчих блоків та 21 політична партія.

Особливості формування багатопартійної системи незалежної України у своїй роботі «Політичні партії в незалежній Україні: генеза і типологія» розглядає В.А. Базів [40, с. 56]. Автор пропонує нову генезу і типологію українських політичних партій з точки зору їх відповідності національним інтересам нашої держави, виділяє 7 типів (генетична типологія) українських партій.

Аналіз стану дослідження проблеми багатопартійності в Україні показує, що створена низка статей, монографій, довідників, присвячених вивченню великих впливових партій, що з'являються на початку 90-х років (Комуністична партія України, Народний Рух України та ін.). Роботи в цілому не розкривають всієї широти і багатоманітності об'єкта дослідження. Це пояснюється вузьким колом проблем, які розглядають автори (історія створення, внутрішньопартійна робота, загальна характеристика, класифікація сучасних політичних партій.) Отже, це дає підстави стверджувати, що така наука, як партіологія в Україні ще перебуває в процесі свого формування.

Список використаної літератури:

1. Рудич Ф. Формування політичних структур в сучасній Україні: Політологічний аналіз / Ф. Рудич // Укр. іст. журн. – 1994. – № 2-3. – С. 8–10.
2. Рябов С. Політичні вибори : словник-довід. / С. Рябов. – К. : Вид-во УРП, 1994. – С. 23.
3. Кривенко Л. Верховний Совет Украины : место в системе государственной власти / Л. Кривенко // Государство и право. – 1995. – № 6. – С. 86.
4. Назаренко С. До питання про конституційну реформу державної влади України / С. Назаренко // Право України. – 1996. – № 12. – С. 12–19.
5. Кампо В. Малая конституция / В. Кампо // Жизнь. – 1994. – 9 дек. – С. 15–17.

6. *Ковачев Д.* Принцип разделения властей в конституциях государств Восточной Европы / Д. Ковачев // Конституционные реформы в государствах Содружества. – М. : Секретариат МПА СНГ, 1993. – С. 34–38.

7. *Соскін О.* Європейська держава або повернення до колоній / О. Соскін // Вітчизна. – 1995. – № 12. – С. 12–15.

8. *Кремень В. Г.* Політичні партії України: порівняльний аналіз програмних документів / В. Г. Кремень, Є. Г. Базовкін. – К. : НІСІ, 1993. – 130 с.

9. *Богомаз К. Ю.* Політичні партії і громадські організації в Україні (2 пол. 80 – поч. 90-х рр. ХХ ст.) : монографія. – К. : ІПК при КДУ, 1992. – 142 с.

10. *Слюсаренко А. Г.* Нові політичні партії України : довідник / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.

11. *Сучасні політичні партії та рухи України: Інф. дов. матеріали.* – К.: Ін-т політ. досліджень, 1991. – 320 с.

12. *Україна багатопартійна : програмні документи нових партій / передм., упоряд. О. В. Гарань.* – К. : МП «Пам'ятки України», 1991. – 191 с.

13. *Гарань О. В.* Від створення Руху до багатопартійності / О. В. Гарань. – К. : Вид-во Т-ва «Знання» України, 1992. – 47 с.

14. *Гарань О. В.* У бити дракона: з історії Руху та нових партій України / О. В. Гарань. – К. : Либідь, 1993. – 200 с.

15. *Литвин В.* Новейшие политические партии и рабочее движение / В. Литвин // Политика и время. – 1991. – № 3. – С. 12–16.

16. *Литвин В.* Феномен партії / В. Литвин // Віче. – 1992. – № 6. – С. 23–36.

17. *Литвин В.* Партии как форма политической организации общества / В. Литвин // Политика и время. – 1992, – № 1. – С. 24–26.

18. *Литвин В.* Левые, правые и центр // Политика и время. – 1992. – № 4. – С. 21–26.

19. *Кузьо Т.* Багатопартійна система в Україні: проблеми і конфлікти / Т. Кузьо // Політол. читання. – 1993. – № 1. – С. 13–16.

20. *Кириченко М.* Багатопартійність. Процес пішов, інша справа – куди / М. Кириченко // Віче. – 1993. – № 9. – С. 102.

21. *Політичні партії України / авт. кол. : О. П. Голобуцький, Т. Т. Криворучко, В. О. Кулик, В. М. Якушик ; за ред. В. М. Якушика.* – К. : Кобза, 1996. – 142 с.

22. *Горинь М.* Ми знали, що буде нелегко порвати пута неволі : звітна доповідь ІV з'їзду УРП 1 травня 1993 р. / М. Горинь // Республіканець. – 1993. – № 5. – С. 29.

23. *Рутар С.* Політичні партії : партійні системи України // С. Гелей, Пастушенко, С. Рутар. – Львів, 1995. – 163 с.

24. *Пінч В. М.* Політичні партії у політичній системі суспільства : навч. посіб. / В. М. Пінч, Б. А. Стеблич. – Львів, 1994. – 131 с.

25. *Колодій А. Ф.* Політичний спектр: про деякі критерії «лівих» і «правих» політичних рухів у посттоталітарних суспільствах / А. Ф. Колодій

// Філософ. і соціол. думка. – 1995. – № 9-10. – С. 3–24.

26. *Киричук Ю.* Нарис історії УНС – УРП / Ю. Киричук // Республіканець. – 1992. – № 3. – С. 43.

27. *Болтарович Є.* Українська республіканська партія / Є. Болтарович // Політол. читання. – 1992. – № 4. – С. 27.

28. *Зайцев О.* Українська республіканська партія: Ідеологічна та політична платформа / О. Зайцев // Зб. аналіт. Матеріалів / Громадське об'єднання «Нова хвиля». – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 102.

29. *Болтарович С.* Соціалістична партія України: ідеологія, політика, перспектива / Є. Болтарович // Розбудова держави. – 1992. – № 4. – С. 38.

30. *Зайцев О.* Ідеологія УНА – УНСО // Вісн. «Нові хвилі». – 1996. – № 2. – С. 22–30.

31. *Свідзинський А.* Мета і цінності сучасної ОУН / А. Свідзинський // Розбудова держави. – 1996, – № 1. – С. 28–31.

32. *Рябчук М.* Демократія та «партія влади» в Україні // Політ. думка. – 1994. – № 3. – С. 41.

33. *Литвин В. М.* Політична арена України: дійові особи та виконавці / В. М. Литвин. – К.: Абрис, 1994. – 495 с.

34. *Литвин В. М.* Україна: політика, політики, власть: на фоні політичного портрета Л. Кравчука / В. М. Литвин. – К., 1997. – 335 с.

35. *Білоус А. О.* Політичні об'єднання України / А. О. Білоус. – К.: Україна, 1993. – 107 с.

36. *Білоус А. О.* Політико-правові системи: Світ і Україна / А. О. Білоус. К., 1997. – 198 с.

37. *Томенко М. В.* Абетка українського політика: довідн. / авт. кол. М. Томенко та ін. – К., 1997. – 218 с.

38. *Політичні партії в Україні: довід.* / авт. кол. Г. Андрущак, Ю. Марченко, С. Тесленко. – К., 1998. – 704 с.

39. *Право вибору: політичні партії та виборчі блоки* / упоряд. М. Томенко, О. Проценко. – К., 1998. – 128 с.

40. *Базів В. А.* Політичні партії в незалежній Україні: генеза і типологія / В. А. Базів. – Львів, 1999. – 192 с.